

Nemespátró egy angol énekesnő szemével

Cynthia Jolly 1948-as nemespátrói gyűjtése

Bertalan Flóra

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

Népi énekművész-tanár-népzeneelmélet tanár OT4

Héjja Bella Emerencia PHD Egyetemi adjunktus

Bevezetés

Pályamunkámban Cynthia Jolly angol énekesnő 1948-as nemespátrói gyűjtését dolgozom fel és a felgyűjtött dallamokat összehasonlítom más kutatások eredményeivel.

Először is szeretném ismertetni, hogy miért esett erre a témára a választásom. Énektanárnőm, Dr. Héjja Bella a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen megkért, hogy dolgozzak vele együtt egy kiadványon, amely Cynthia Jolly gyűjtéseit foglalja magába. Előzőleg nem hallottam erről a hölgyről, ezért rögtön kutakodni kezdtem a kapott anyagokban. Egyre inkább felkeltette az érdeklődésemet és minden nappal egyre több és több kérdés fogalmazódott meg bennem. Elsőként az foglalkoztatott, vajon mit kereshetett egy angol klasszikus énekesnő a kommunista Magyarországon? Hogyan találkozott a magyar népzenevel, mi vitte rá, hogy mélyebben is foglalkozzon vele? A gyűjtéseivel kapcsolatban pedig arra kerestem a választ, hogy hasznos és értékes volt-e az ő munkája? Az első két kérdésre hamar választ találtam, miután megismertem az életét és a továbbiakban ezt be is fogom mutatni

Cynthia Jolly életútja

Cynthia Jolly 1922-ben született feltehetően Southampton-ben.¹ Énekesnő édesanyja hatására már fiatalon megszerette a zenét, gyermekkorában saját dalokat talált ki és ezek éneklésével szórakoztatta magát. Miután elvégezte a gimnáziumot, az Oxfordi Egyetemen tanult éneket, majd lehetősége nyílt, hogy a Cambridge-i Egyetem zenei fakultásán tanuljon. Oxfordban találkozott először magyar zenével, amikor hallotta Bartók Második vonósnégyesét. Később – már Cambridge-ben – énekelt Kodály Jézus és a kufárok című kórusművében az egyetemi énekkar tagjaként. Erről a két műről 2005-ben Ittészné Kövendi Katának adott interjújában így nyilatkozott:

1. ábra Cynthia Jolly Oxfordban

¹ Semmilyen forrást nem találtam, amely határozottan állítaná, hogy itt született, de a Jay Deeble által halála után írt megemlékezésben azt olvashatjuk, hogy édesapja a southamptoni St Mary's templom plébánosa volt az 1920-as években, mielőtt Kidderminsterbe költözött a család. Ebből következtettem, hogy itt született.
<https://www.iks.hu/newsletter1/243-obituary-cynthia-jolly.html> Utolsó megtekintés: 2024. 10. 28. 11:44

„Azt gondoltam, ez a zene csodálatos, szeretném jobban megismerni. Ez a legjobb modern zene, amit valaha hallottam”²

Eltökélte magában, hogy valahogy eljut Magyarországra, Kodály és Bartók munkásságának tanulmányozása végett. Oxfordba visszatérve egy barátjának köszönhetően tudomást szerzett egy ösztöndíjról, amelyet megnyerve 1947 decemberétől 1949 áprilisáig tartózkodott hazánkban. Ez idő alatt a Mártírok útján (ma Margit körút) lévő Sarolta Népi kollégiumban lakott, amit azért érdemes megemlíteni, mert itt találkozott későbbi gyűjtőtárásával Patricia Lindseyvel, egy skót földrajz szakos lánnyal, akinek tudását a terepmunkáknál, helyszíni gyűjtéseknél jól hasznosíthatták. A gyűjtésekre Ronald Tempest is elkísérte, aki nyelvészetet tanult és vele együttműködve fordította le angolra Kodály Zoltán A magyar népzene (1937) című tanulmányát, amely 1960-ban jelent meg.³

Az ösztöndíjnak köszönhetően a Zeneakadémián tanulhatott, ahol sok kiváló oktató óráját hallgathatta. Molnár Imréhez járt énekórákra, aki nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy helyes legyen Cynthia magyar kiejtése, ugyanis nem csak a megszokott Schubert dalokat és idegennyelvű operaáriákat, hanem magyar dalokat is tanult tőle. Lukács Pál tanította brácsázni, amelyet még Angliában kezdett tanulni. Veress Sándor volt a zeneelmélet tanára és Kodály Zoltánnál népzene-t hallgatott. Cynthiának nehézséget okozott a magyar nyelvű népzene óra, mivel bár szorgalmasan tanulta a nyelvet, mégsem tudta tartani a lépést a többi hallgatóval. Végül nem is végezte el a kurzust, de jó baráti viszonyba került Szabolcsi Bencével, aki tudott neki angolul válaszolni a kérdéseire és sokat beszélgettek a népzene elméletéről, valamint például Benjamin Britten pentaton műveiről.⁴

Miután elhagyta Magyarországot, élt Olaszországban és Bécsben, ahol éneket tanult, angolt tanított, újságokba írt, valamint olaszról és magyarról fordított, ezen kívül pedig mint a magyar zene követe működött külföldön. 1956. november 28-án nagyszabású jótékonysági koncertet szervezett a forradalmi események hatására külföldre menekült magyarok megsegítésére *Britain Stands by Hungary* címmel a londoni Albert Hallban, amelyen 4 magyar dalt énekelt William Glock közreműködésével. Amikor 1960-ban Kodályt az Oxfordi Egyetem díszdoktorává avatták, több dalát is elénekelt az ünnepségen. Később többször is visszatért

² 2005-ös interjú, Ittészné Kövendi Kata, Ford: Bertalan Flóra (továbbiakban BF)

³ <https://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/10-bonis.pdf> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 16:13

<https://epa.oszk.hu/01300/01343/00158/pdf/> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 16:13

Bónis Ferenc: „Kodály tanulmánya, „A magyar népzene” *Hitel* 28/3 (2015. március) 52. o.

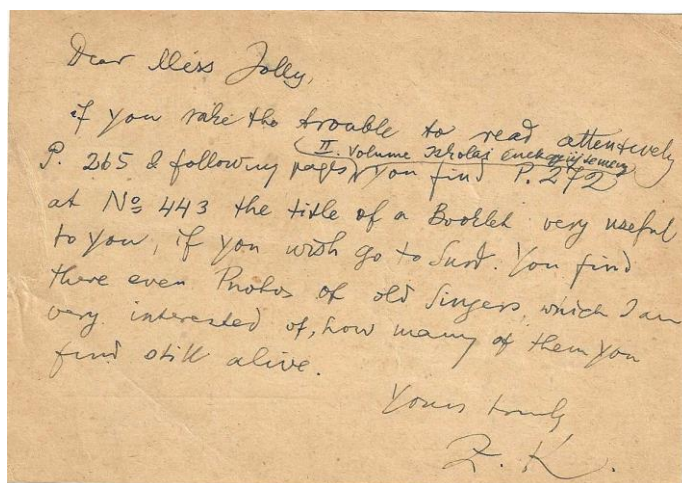
⁴ 2005-ös interjú, Ittész Kata

Magyarországra, 1965-ben például három hónapot töltött itt és sok kiváló szakemberrel ismerkedett meg. Valószínűleg ez idő alatt vett részt egy újabb gyűjtőúton Borsai Ilonával továbbá a cigány népzenevel is megismerkedett Víg Rudolf által. Kodály halálakor éppen Bécsben tartózkodott, így a csekély távolságnak köszönhetően részt tudott venni a temetésén. Legközelebbi, 2005-ös látogatása során Ittészné Kövendi Kata interjúsorozatot készített vele, amely alapján ezeket a sorokat írom. 2006-ban járt Magyarországon utoljára, amikor is eldöntötte, hogy a magyar vonatkozású anyagait a Mester szülővárosában, Kecskeméten székelő Kodály Intézetre hagyja. 2016-ban hunyt el Southamptonban, mindvégig megőrizve vidám, nyitott, humoros egyéniségét.⁵

A gyűjtés kezdete

A Kodály által tartott népzene órák hatására Cynthia úgy gondolta, hogy nem ülhet ölbe tett kézzel, aktívan részt kell vállalnia a magyar népzene kutatásában, megismerésében, hiszen, mint mondta, ez egy olyan ország, ahol még élőben lehet hallani a zenei folklórt. Ezügyben megkereste Kodályt, mely beszélgetésre így emlékezett vissza a már korábban is idézett interjú során:

„Tehát írtam Kodálynak, hogy adjon nekem tanácsot. Egy képeslapot kaptam vissza, amin az állt, hogy ebben a könyvecskében ezen és ezen az oldalon találni fogok egy listát, énekesekről és falvakról és hogy Nagykanizsa környéke, vagyis Nemespátró érdekli. Szeretné tudni, hogy hányan élnek még a felsorolt énekesekből, mert itt utoljára 15 éve jártak. [...] Megkérdeztem tőle: Mit vár tőlem, mit csináljak? Kaphatok egy fonográfot, mint Bartók? Erre azt mondta: Bizonyára zenész annyira, hogy le tudja írni...”⁶

2. ábra Kodály levele

⁵ In memoriam Cynthia Jolly, Ittészné Kövendi Kata, 2016

⁶ 2005-ös interjú, Ittészné Kövendi Kata, Ford: BF

Cynthia a hazánkban töltött idő alatt több gyűjtőúton is részt vett⁷, de én kifejezetten az 1948-as nemespátrói gyűjtésére fókuszálok a tanulmány további részében, amelyre Patricia és Ron is elkísérték. A következőkben úticéljukat mutatom be földrajzi elhelyezkedése és kutatottsága szempontjából, valamint a gyűjtési szituációt.

A Somogy megyéhez tartozó kis nemesi falut az 1950-es években csatolták Zala megyéhez Pátró néven, mert a Nemes- előtag nem illett a kommunista eszménybe.⁸ A rendszerváltáskor, 1991-ben kapta vissza teljes nevét. A falu hamar felkeltette a népzene kutatók figyelmét, hiszen elzártsága, nehezen megközelíthetősége ideálissá tette arra, hogy megőrizze a népi hagyományokat. Összesen tizennyolcszor érkeztek népzene kutatók a helységbe, legelőször 1934. január 27. és február 24. között Seemayer Vilmos, aki az évek során többször is visszatért, olyan neves szaktekintélyekkel, mint Bartók Béla és Lajtha László (1936). Rajtuk kívül járt még itt Kertész Gyula az 1960-as években, továbbá Olsvai Imre (1961, 1969) is készített felvételeket a faluban. Az általam talált legkésőbbi publikált gyűjtés 1985-ben volt, amikor Végvári Rezső kereste fel az utolsó még élő adatközlőket. (S bár tudjuk, hogy a kétezres években a Népzene Tanszékről is megfordultak a pátrói énekeseknél, nyilvános elérhetőség híján ezekkel az adatokkal nem tudunk számolni.)⁹

Cynthiáék idejében Együd Árpád volt Csurgón – a szomszédos faluban – a helyi tanító, aki sokat segített nekik. Szállást szerzett a két lánynak Pátrón, az egyik énekesnél, Dömötörfy Nagy Jánosnál és Ronnak pár házzal arrébb, és felvette a kapcsolatot azokkal falubeliekkel, akik a Kodály levelében említett kötetben szerepeltek. Ez a kötet a Pátria felvételek 1937-es lejegyzett, kottás kiadványa volt. Ezen kívül átkutatta a környéket, további ígéretes adatközlők reményében és talált is a szomszédos falvakban: Csurgón, Porrogszentkirályon és Nagymartonban. A fiatalok célja alapvetően az volt, hogy a kötetben szereplő énekesektől gyűjtsenek, de rajtuk kívül másokat is felkerestek és meghallgattak.¹⁰ Utoljára Seemayer Vilmos járt a településen 1936-ban¹¹, aki a környéken hét adatközlőt keresett fel, ebből négy volt pátrói. Ők négyen a Pátriában is szerepeltek. Cynthiáék két énekest találtak meg szállásadójukon kívül, Szakáll Józsefnét és Györffy Józsefet.¹² A ZTI Hungaricana Népzenei

⁷ Az egyik, a már korábban említett cigány gyűjtés 1965-ből, a másik az 1948-as, három hetes somogyi kutatás, amelynek része a nemespátrói anyag.

⁸ <https://nava.hu/id/490324/> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 16:40

...és még egymillió lépés - 18/9. - Az ismeretlen Belső Somogy 17°15' - 26°07'

⁹ <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJOZW1lc3BcdTAwZTF0clx1MDBmMyJ9>

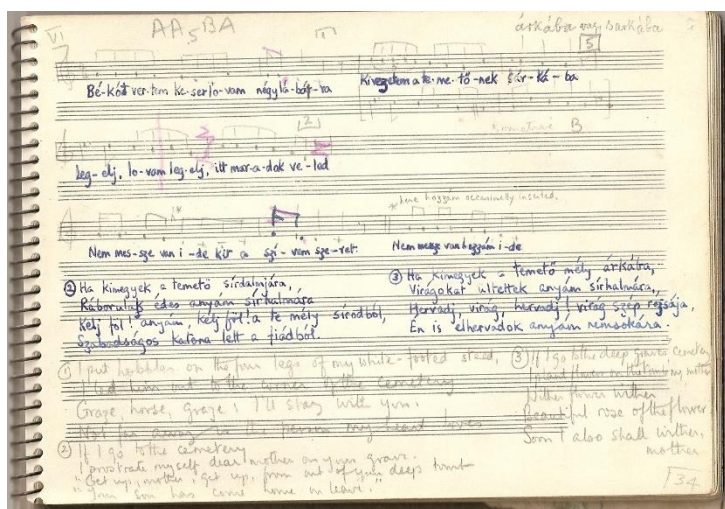
¹⁰ 2005-ös interjú, Ittészné Kövendi Kata (Ford.: BF)

¹¹ Bár a Hungaricanán találhatunk kettő 1937-re datált pátrói gyűjtést Seemayertől, a támlapokat szemügyre véve láthatjuk, hogy téves dátum, és ezt javították is.

¹² Pat Lindsey jegyzetek az énekesekről

gyűjteményébe feltöltött 1936-os Seemayer gyűjtés alapján feltételezhető, hogy Horváth Pálné volt a negyedik - időközben elhunyt - adatközlő. Ezt megerősíti a Patria felvételek digitális összkiadása, ahol még Varga Pált is említik, de ő nem énekelt egyedül, hanem Dömötörfy Jánossal és csak egy dalban, ezért őt valószínűleg nem is keresték.¹³ Összesen három hetet töltöttek a területen, ahol 26 dallamot gyűjtöttek az említett négy adatközlőtől. A Seemayer által is felgyűjtött énekeseken kívül még Özvegy ... Katicát¹⁴ említik meg a feljegyzéseikben, de tőle nem jegyezték le egy dallamot sem, amelynek oka nem derült ki a birtokomban lévő adatok alapján.¹⁵

Kutatói attitűdjük bizonyos mértékben eltért a hazai szakemberektől, de sok mindenben meg is egyezett. Természetesen lejegyezték a dallamokat majd aláírták a szövegeket és ha találtak variánsokat, azokat is feljegyezték. Ebben teljesen a hazai kutatókhoz hasonlítottak. Kisebb különbség, hogy a Cynthia által leírt magyar szövegeket Ron segítségével lefordították és az angol szöveget is feltüntették a támlapon. Ez természetesen is vehető, hiszen az angol nyelvű közreadás mellett a mindennapi munkájukat is megkönnyítette. Az itt bemutatott képen a ceruzával írt sorokat Ronald jegyezte fel angolul, a tollal írtakat Cynthia magyarul. Megfigyelhetjük, hogy feltűnően jó volt Cynthia magyar helyesírása. Bár feltételezhető, hogy Ron is segítette ebben, mert nyelvészként ő tudott hármuk közül a legjobban magyarul.

3. ábra A gyűjtőfüzet egyik lapja

Másik eltérés a magyarországi gyűjtői szokásokhoz képest, hogy a legtöbb esetben C¹-re jegyezték le a dallamokat, de találtam F¹-re és G¹-re végződő kottákat is. A legnagyobb különbség, amit felfedeztem a magyar kutatói attitűdhöz képest, hogy mivel fonográf hiányában nem tudták megőrizni az énekesek hangját, részletes leírásokat készítettek a falubeliek

¹³ <https://zti.hungaricana.hu/hu/197467/?list=eyJxdWVyeSI6ICJBREFUS09aTE9fSUQ9KDIyNzUwKSJ9>
Utolsó megtekintés: 2024. 10. 28. 12:56

¹⁴ A gyűjtési szituációban megeshet, hogy nem jegyzi fel a helyszínen az adatközlő nevét, és utólag csak részleges információkra emlékeznek, ezért lehet az, hogy csak ennyit tudunk erről az asszonyról.

¹⁵ Patricia jegyzet

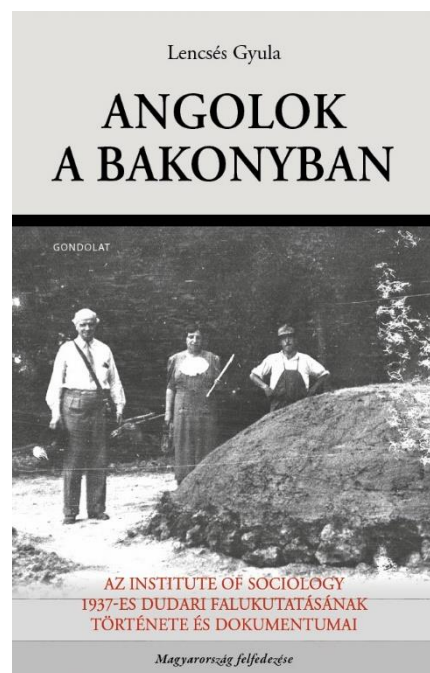
viselkedéséről a dalok előadása közben. Ez a gyűjtési technika, vagyis az adatoknak, embereknek ilyen részletes mértékű leírása kiemelkedő része az angol kutatósmódszertannak.¹⁶

Az „Angolok a Bakonyban” és Cynthia Jolly metódusa

Az angol gyűjtők metodikájával kapcsolatban a legtöbbet az Angolok a Bakonyban¹⁷ című Lencsés Gyula kötetből tudtam meg, amely a brit Institute of Sociology 1937-es dudari látogatásának történetét írja le. Ezt a kötetet Dr. Lipták Dániel, a Zeneakadémia egyik népzeneelmélet tanára ajánlotta nekem. A könyvben Lencsés részletesen taglalja az angol szociológusok kutatósmódszertanát és közreadja az általuk írt jegyzeteket.

Igaz ugyan, hogy ennek a könyvnek a társadalomkutatás volt a fő célja, mégis többször szó esett Dudar zenei életéről, az emberek éneklésmódjáról. A kifejezetten zenei részben több cikket is közölt, például Bartók Bélától és Ortutay Gyulától. Személyesen egyikük sem volt jelen a dudari kutatás során, viszont Ortutay részt vett és előadást is tartott az angol vendégek tiszteletére rendezett vacsorán Budapesten. Ezen az eseményen olvasták fel Bartók 1920-ban készült *A magyar parasztzene* című írását is. Ezeket tovább nem ismertetem, egyrészt mert csak általánosságban veszik a magyar népzénet, nem Dudar van a középpontban, másrészt mert a célom az angol kutatók gondolkodásmódjának megismertetése.

Több interjú is készült a helybeli családok tagjaival, valamint egyes mesterségek képviselőivel, amelyeket a szociológiai részben adtak közre. Ezeknek nem a zene volt a fő mondandója, de több esetben is találtam a zenei és táncéletükre vonatkozó kijelentéseket. 21 interjúból négyben találtam érdemleges információt. Megemlítettek két hangszert: a citerát és a harmonikát, amelyek mellett énekelni szoktak téli estéken a Jakab család tagjai, akikről azt is feljegyezték, hogy a

4. ábra A könyv borítója

¹⁶ Lipták Dániel szóbeli közlése

¹⁷ Lencsés Gyula: *Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör Kft., 2019

munkához is dalolnak, kíséret nélkül.¹⁸ Földesi Lajos lányai pedig vasárnap délután barátnőikkel közösen nótáznak az utcán, valamint táncmulatságba is járnak.¹⁹ A falu ácsa meglepően sok idevágó információt osztott meg a kutatókkal. Azt mondta, a helybeliek jó ideje ismerik a modern táncokat (ezek alatt valószínűleg a polgári táncokat értette), amelyeket a munkából visszatérő cselédek tanítanak meg a lakosoknak. A régebbieket már csak az öregek tudják.²⁰ A helyi lelkipásztort is kikérdezték, aki rámutatott az akkori és a régi idők keresztelőinek különbségeire. Eszerint egykoron nagyobb mulatságot rendeztek, amelyből a pajzánság, az illetlen nóták és a tánc sem maradhatott el, különösen, ha elsőszülött gyermekekről volt szó. A könyv megírása idején is rendeztek keresztelő ünnepséget, amelyet paszitanak hívtak, de ez inkább egy kisebb családi összejövetel volt, ahol a rokonok megajándékozták az újszülöttet.²¹ Az interjúkon kívül a helybeliek tánc- és lakodalmi bemutatóval is kedveskedtek a kutatóknak. Az ács beszámolójából tudhatjuk, hogy a 'modern' táncot a jegyző lánya tanította be nekik. Nem írták le, hogy a lakodalomban milyen volt a zene, csak annyit, hogy harmonika szóra táncoltak. Ez nem volt valódi menyegző, hanem csak a lány kikérésének tréfás jelenetét és a templomi esküvő utáni mulatozást adták elő a kocsmában, egy, valószínűleg igazi jegyes párral a vőlegény és menyasszony szerepében.²²

Bartók és Ortutay cikkén kívül, még Dorothea Farquharsonnak volt kifejezetten zenei írása a kötetben, aki az Institute of Sociology munkatársa volt férjével, Alexander Farquharsonnal együtt, aki az intézet titkára volt. Dorothea gyűjtési naplója alapján íródott meg Lencsés könyvének nagy része. Az itt megjelent jegyzetei alapján 1948-ban tartott egy előadást hazájában, és egy kisebb publikáció is készült belőle *Dudar, Hungary. Peasant Life Studies. Folk Song. (Dudar, Magyarország. A paraszti élet tanulmányozása - Népdalok)*²³ címmel. A feljegyzésekben szereplő dallamokat Veress Sándor gyűjtötte fonográffal és ő is jegyezte le, aki a brit szakemberekkel együtt járt a faluban. Összesen 25 dalt adtak közre a 42-ből, hat adatközlőtől és egy csapat gyerektől. Ezeknél nem tért ki az énekesek hangjára, csupán annyiban, hogy felírták, ha szépen, kellemes hangon énekeltek. Itt inkább az emberek kinézetének és lakóházának leírásával foglalkozott. A dalok szövegének tartalmát leírta angol

¹⁸ u. o. 184. o.

¹⁹ u. o. 196. o.

²⁰ Lencsés Gyula: *Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör Kft., 2019. 252. o.

²¹ u. o. 332. o.

²² u. o. 342-343. o.

²³ [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2015/04/11_lencses_2015_01.pdf](https://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2015/04/11_lencses_2015_01.pdf) Utolsó megtekintés: 2024. 09. 14. 11:19

nyelven, de Cynthiáéktól eltérően nem verses műfordítás-szerűen, hanem csak sima folyószöveggel egy rövid összefoglalást közölt.²⁴

A már említett 1948-as előadás vázlata is szerepel Lencsés könyvében, amelyben szintén kitér a parasztok dalaira. Itt is leírja több dalszövegnek a tartalmát és néhány adatközlőt is bemutat. Ezek a leírások nagyon hasonlítottak Cynthiáék munkájára részletességükben és tartalmukban is. Természetesen több volt benne a szociológiai adat, de még így is találtam érdekes megfigyeléseket.

„István édesanyja komoly arckifejezéssel, karba tett kézzel ült. Egészen természetesen, mindenfajta izgalom nélkül énekelt – mindig azt a dalt, ami épp eszébe jutott, vagy amire a fia emlékeztette. A közép-európai parasztokra jellemző éles orrhangja volt.”²⁵

A legtöbb, számunkra fontos információt az istentisztelet meglátogatása során szerezte meg Ethel J. Ewart és Gwendolyn Shand. Mindkettőjük leírását közlöm, mert bár több helyen ugyanazt írják, érdekesebb a tüzetesebb vizsgálatra, összehasonlításra. Egymástól függetlenül írták meg beszámolóikat így azt is megfigyelhetjük, melyikük mit helyezett előtérbe. Ethel J. Ewart ezt írta:

„A gyülekezet ülve énekelt, de állva, lehajtott fejjel imádkozott. Az ének egyszólamú volt, hangszeres kíséret nélkül. A kántor adta meg a kezdőhangot és vezette az éneklést, erős, rezgetett hanggal. [...] A templomi éneklés egészen egyedi. Minden egyes hang azonos hosszúságú, körülbelül négy másodpercig tart, kötve (legato) tér át a következő hangra, mindenféle fokozás vagy zenei tagolás nélkül. A nők sokkal kellemesebb tónusban énekelnek. Az énekek egyszerű egyházi dallamok, szokásos hangnemben. Roppant nagy hangerőt sikerült produkálni, ami különös módon úgy hatott, mintha emberi hangok helyett, valami hangszer szólna. Művészi értelemben azonban az éneklés összességében nem volt kellemes, részben a ritmus és zenei tagolás hiánya és a hangzás monotonitása miatt, részben pedig amiatt, hogy a kántor szükségképpen egy hanggal mindig a gyülekezet előtt járt.”²⁶

²⁴ u. o. 370-410. o.

²⁵ Lencsés Gyula: *Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör Kft., 2019. 499-500. o.

²⁶ u. o. 334. o.

Gwendolyn Shand írása:

„A szertartás zsoltárral kezdődik, amit a gyülekezet ülve énekel. Az erős hangú tanító vezeti a gyülekezetet, amely egy hanggal lemaradva követi őt. A zenei anyag viszonylag modern, körülbelül százéves. Minden hang egyforma hosszú, ez nagyon monotonná teszi az éneklést.

Van néhány hangköz, ami meglehetősen furcsa a kizárólag nyugati zenéhez szokott fül számára. A hangterjedelem kicsi, és nincs benne sok változatosság. Az összhatás eléggé gyászos, de valamiképpen méltóságteljes. A zenéből azt lehet kihallani, hogy az emberek Istenüket komor és fanatikus Istennek tekintik, nem pedig az Újtestamentumban lefestett Megváltónak.

Az énekmód szinte keleties, a hangokat a torok hátsó részében, feszes izmokkal képzik. A férfiak hangja muzikálisabb, mint a nőké, de az éneklés nem kellemes a fülnek. Orgona nincs a templomban. Ennek oka a szegénység, nem pedig az, hogy az egyház ellenezné az ilyen hangszereket.”²⁷

Mint láthatjuk a végletekig részletekbe menően írnak a hívek előadásmódjáról, Shand még azt is megemlíti, hogy hol képzik a hangot, valamint többször említi a nyugati zenétől való eltérést is. Ewart pedig még a hangok hosszúságát is lemérte.

Ehhez hasonló részletességet találtam Cynthia Jolly karakterleírásaiban is, amelyet a Dömötörfy Nagy Jánosról készült összegzés részleteivel fogok bemutatni. Így írtak róla:

„Személyisége: Színpadi énekes, tudatában van annak, hogy jól énekel, s mások élvezettel hallgatják. minden dalt megkomponált: gesztusok, előadásmód. Büszke volt rá, hogy sok dalt tudott, és kritizálta a többiek éneklését.

Hangja: bariton, erős, mellkasi hangképzés, orrhangú magánhangzók. Érzékeny a ritmusra: ha énekelnek neki, addig nem nyugszik, míg el nem kapja az ütemet. Hangszínét sosem változtatta, kivéve, amikor gondolkozott egy dalon. Nehézséget okozott neki kezdéskor a hangmagasság.

Mozdulatok: ült, miközben kigondolt egy dalt, mozgatta a kezét az asztalterítőn, simítgatva annak széleit, és megpaskolva. Szögletes, néha háromdimenziós mozdulatokat tett a mutatóujjával, hogy megtalálja a nótát. Ha rájött valamire, jobbra-balra ingatta a mutatóujját.

²⁷ 339. o.

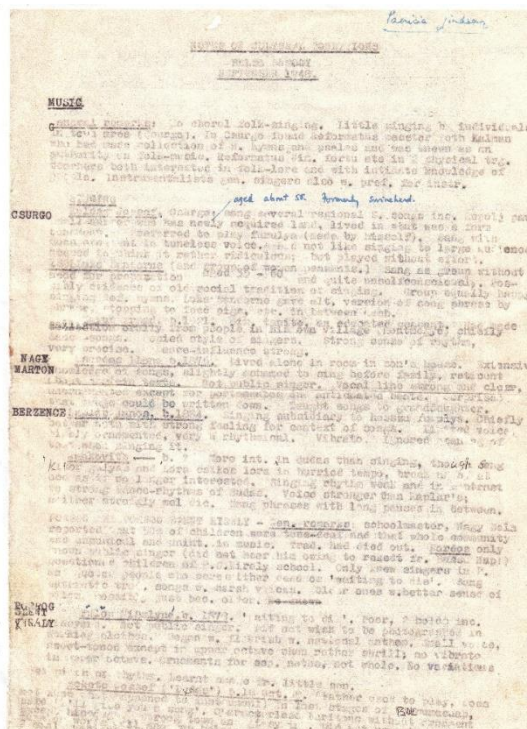
Mikor megvolt benne a dal, felállt. Felemelte egyik vagy mindkét kezét bizonyos helyeken. Pöndörítette és simítgatta a bajsztát két dal között.

Memória: A szöveget nagyon variálta, csak a legfontosabb szavak ugyanazok. A dalra mindig a kezdete alapján emlékezett. Általában tudta, mikori és honnan való a dal.

Kiejtés: Nehéz rábeszélni, hogy a szöveget elmondja. Nem formálja tisztán a hangzókat, különösen, amikor énekel. A száj állása (áll elöl, ajkak hátrahúzva) a magánhangzók palatalizálásához, néhány mássalhangzó nazalizálásához és sok összekötéshez vezet. Az állkapocs alig mozog, nemigen van ajakkerekítés. Az 'r'-t nem pörgeti keményen, néha el is hagyja."²⁸

Megfigyelhetjük milyen akkurátusak, behatóak és pontosak voltak minden részlet megfigyelésében és feljegyzésében. Itt látható annak az eredeti angol gépelt jegyzetnek az egyik lapja, amelyből az előző szöveget idéztem. Ezeket a jegyzeteket Patricia gépelte be Cynthia kézzel írt jegyzetei alapján.

A négy idézetet összehasonlítva azonnal szembevető hasonlóságokat fedezhetünk fel, mint például a már többször említett részletes alaposság. Ezt azért hangsúlyozom ilyen nagyon, mert a magyar kutatók körében ehhez hasonlóval még sosem találkoztam és szerintem lenyűgöző ez a fajta hozzáállás. Azzal, hogy minden apróságot feljegyeztek szinte azt érezhetjük, hogy ott vagyunk a gyűjtési szituációban, látunk mindent, amit ők is láttak és halljuk, amit ők hallottak. Ezt a fajta élményt leginkább egy videokamerával felvett gyűjtésből kaphatjuk meg, ami ebben a korban ritkaságszámba ment. De ezekkel a leírásokkal majdnem teljesen helyettesíthető a felvevőgép. Természetesen mondanunk se kell, hogy a népzenei gyűjtések hangfelvevőjét semmi sem tudja igazán pótolni, de mivel erre nem volt lehetőségük, más módszerekkel próbálkoztak,

5. ábra Patricia jegyzetének egy lapja

²⁸ Pat Lindsey jegyzetei az énekesekről

hogy a lehető legtöbbet hozzák ki a helyzetből és ez szerintem sikerült is nekik.

A továbbiakban röviden összehasonlítom Cynthia és a három angol szociológus munkáját az idézetek alapján. A nemespátrói jegyzetben több szempontból vizsgálták az adatközlőket, mint a dudari kutatók, ezért az összehasonlításban inkább azt helyezem előtérbe, ami azonos volt, valamint, amit Cynthiáék kihagytak.

Cynthiához hasonlóan D. Farquharson is leírta az énekes testtartását, kezének helyzetét és a hangképzést is. Eltérés, hogy ezen felül az asszony arkifejezésére is kitért, valamint arra, hogy honnan jutott eszébe a dal. Az istentisztelet leírásában nagyobb tartalmi különbségeket fedezhetünk fel, ami főleg abból adódik, hogy nem egy személyt, hanem egy egész közösséget írtak le. Ettől függetlenül az ének közbeni testhelyzet itt is megjelent mindkét alkalommal, valamint Shand jegyzetében a hangképzés is helyet kapott. Az éneklési mód mellett a dallamok jellegét is feljegyezték és valószínűsíthető korukat. Emellett őszintén kifejezték véleményüket a hallottakról, amivel eddig szintén nem találkoztam még.

A gyűjtés bemutatása

A következőkben a felgyűjtött dalokból fogok bemutatni tízet. Mind a 26 dallam teljes körű elemzésére ebben a dolgozatban sajnos nincs lehetőség, ezért törekedtem rá, hogy amelyeket felsorolok mindenképp legyenek valamilyen szempontból izgalmasak. Az anyag nagyobbik része műdal volt, de szép számban találtam az új stílushoz tartozó példákat is, valamint a régi stílusrétegek dalaiból is előbukkant néhány.

Az első dal, amelyet különlegesnek találtam, a *Meredek a pincegádor...* kezdetű műdal, amelyet Dömötörfy János énekelt el. A kezdősor hallatán azonnal eszünkbe juthat Petőfi Sándor azonos kezdetű verse. És ez nem is véletlen. Petőfi sok költeménye folklorizálódott egyszerű, a nép nyelvén szóló szövegük, a népzeneben is megjelenő verselésük és falusi jellegű témáik miatt. Ennek a dallamnak a szövege is egy nagyon elvariálódott változata Petőfi versének.

1948-as nemespátrói szövegváltozat:

*Meredek a pincegádor, vezess le kedves kis párom
Hogyha meg nem fogtál volna, orrom vére elfolyt volna
Ej, haj igyunk rája, úgylis elnyel a sír szája
Ott lesz fáradt testünk csendes hazája*

Meredek a pincegádor

*Meredek a pincegádor,
Nehéz teher az a mámor.
Hazafelé mendegéltem,
Terhe alatt összedőltem -
Összedőltem!*

*Elnyúltam a föld színére,
Megeredt az orrom vére.
Ha ott téglá nem lett volna:
Orrom vére nem folyt volna -
Nem folyt volna!*

*Nem járnék én a pincébe
Jó időbe', rossz időbe'...
De tehetek is én arról,
Hogy oly igen jó az a bor -
Jó az a bor!*

Dunavecse, 1844. április-május

A két szöveget egymás mellé téve első ránézésre nem nagyon hasonlítanak az első sor kivételével, de ha jobban megnézzük két sor is megegyezik. Ezeket dőlt betűvel emeltem ki. Annyi változást találtam, hogy az *Orrom vére nem folyt volna* szövegrész a népi változatban *elfolyt volna*-ként szerepel, de ez a sor kontextusának elvariálódása miatt jött létre, ezért nem veszem számottevő különbségnek.

Ezen a nyomon elindulva tovább keresgéltem és megtaláltam egy 1960-ban Kertész Gyula által felgyűjtött változatot szintén Nemespátróról. Ebben a változatban egy újabb Petőfi sort találtam, valamint a Cynthia által gyűjtött dallam 3-4. soráról kiderült, hogy valójában egy refrén. Érdekesség még, hogy az *elfolyt-nem folyt* elváltozás ebben a variánsban is a folklorizálódottat követi. A Petőfivel azonos sorokat szintén dőlten, a két folklórszöveg azonosságait pedig aláhúzással jelöltem.

Meredek a pincegádor

*Meredek a pincegádor,
Nehéz teher az a mámor.
Hazafelé mendegéltem,
Terhe alatt összedőltem -
Összedőltem!*

*Elnyúltam a föld színére,
Megeredt az orrom vére.
Ha ott téglá nem lett volna:
Orrom vére nem folyt volna -
Nem folyt volna!*

*Nem járnék én a pincébe
Jó időbe', rossz időbe'...
De tehetek is én arról,
Hogy oly igen jó az a bor -
Jó az a bor!*

Dunavecse, 1844. április-május

1948-as nemespátrói szövegváltozat:

*Meredek a pincegádor, vezess le kedves
kis párom
Hogyha meg nem fogtál volna, orrom vére
elfolyt volna
ref.: Ej, haj igyunk rája, úgyis elnyel a sír
szája
Ott lesz fáradt testünk csendes hazája*

Kertész Gyula 1960-as szövegváltozat

*Meredek a pincegádor, vezess le kedves
kis párom
Azért, hogy ott mulassunk
Csak azért, hogy ott mulassunk*

*Lementem én a pincébe, megeredt az
orrom vére
Ha a babám nem lett volna, orrom vére
elfolyt volna
ref.: Ej-haj igyunk rája, úgyis elnyel a sír
szája
Ott lesz fáradt testünk csendes hazája*

*Ez a bortól undorodik, ez mind sajtárt
szapulyozik
Ez nem okos, ez nem józan, itt is ott is sok
hiba van
ref.: Ej-haj igyunk rája...*

29

A dalnak nemcsak a szövegével, hanem a dallamával kapcsolatban is érdekes dolgokat fedeztem fel. A dallam eldúdolásakor rögtön megéreztem a németes hatást és azt, hogy nem népdal. Ezután eszembe jutott egy gyerekkoromban tanult német dal, amelynek dallama kísértetiesen hasonlított erre a dalra. Később meg is találtam a *Meredek a pincegádor*... dallamának német párhuzamát az *Auf der Mauer, auf der Lauer*... kezdetű német gyermekdalt, amelynek első írásos emléke 1890-ből van.³⁰ A két dallam első sora majdnem ugyanaz és a második sorok is csak annyiban különböznek, hogy a német dal egy terccel magasabban van,

²⁹<https://zti.hungaricana.hu/hu/30636/> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 17:24

³⁰ Mang, Theo – Mang, Sunhilt: *Der LiederQuell. Die schönsten Volkslieder aus Vergangenheit und Gegenwart - Ursprünge und Singweisen*. Eggolsheim: Dörfner Verlag, 2010.

míg a magyar megismétli a sort. A dallamok második fele már jobban különbözik, de lényegében azonos hangtartományban mozog, ezért úgy gondolom érdemes ezt a párhuzamot kiemelni.

A magyar dal:

Pince nótá Nemespátró

Me - re - dek a pin - ce - gá - dor ve - zess le ked - ves kis pá - rom!

Hogy - ha meg nem fog - tál vol - na or - rom vé - re el - folyt vol - na.

Ej - haj! l - gyunk rá - ja ú - gyis el - nyel a sír szá - ja,

Ott lesz fá - radt tes - tünk csen - des ha - zá - ja.

Német változata:

31

Auf der Mau - er, auf der Lau - er sitzt die klei - ne Wan - ze.

Auf der Mau - er auf der Lau - er sitzt die Klei - ne Wan - ze.

Sieht euch mal die Wan - ze an, wie die Wan - ze tan - zen kann!

Auf der Mau - er, auf der Lau - er sitzt die klei - ne Wan - ze.

A következő, amit mindenképp szeretnék itt megmutatni szintén egy műdal: a *Beteg az én rózsám...*, ami egy érdekes, kissé kiszámíthatatlan dallamvezetésű dal. Első ránézésre kupolás dallamvonal látszódhat rajta, de hirtelen le- és felugrások és népzeneinktől eltérő fordulatok törnek meg ezt. A második sorban például nagyon furcsa a két leugró F¹, ami után rögtön visszatér eredeti hangtartományába. A harmadik sor kis-szekundon való oda-vissza lépegetése is elég idegen. Ezek miatt tettem a műdalok közé.

Nemespátró

Be-teg az én ró-zsám, ágy-ban fek-szik.
Zöld se-lyem pap-lan-nal ta-ka-ró-zik.
Ne légy be-teg ró-zsám szí-vem pár-ja
Ti-ed le-szek így ^{*}es úgy is nem so-ká-ra.

A felgyűjtött dallamok között megtaláltam a variánsát, amely az *Azt mondják, hogy szerelmes vagyok...* szövegkezdettel jegyezték fel a gyűjtőfüzetbe, Györfly János repertoárjából. Ha összehasonlítjuk a két dalt, láthatjuk, hogy az első két sorban kizárólag ritmusbeli eltérések vannak. A harmadik sor első felében találunk kisebb különbségeket, de a dallam ugyanabban a tartományban mozog, majd a sor második fele már szintén csak ritmikájában más. A negyedik sor elején csak egy felső váltóhang, majd utána a szótagszámszaporítás miatt kerül sor újabb változásra, a sor végének dallama pedig újból megegyezik.

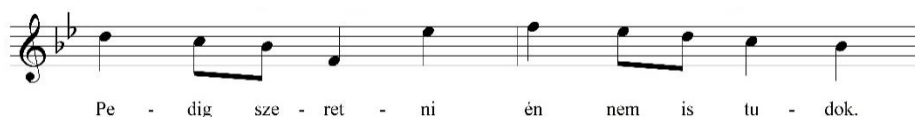
Nemespátró

Lassan

Azt mond-ják, hogy sze-rel-mes va-gyok,
Pe-dig sze-ret-ni én nem is tu-dok.
Csak meg-szok-ta a sze-mem a ka-esin-tást
Gyön-ge ka-rom meg a lány ka-ro-lást.

Handwritten musical score on a spiral-bound notebook page. The score is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It features a melody line with lyrics in Hungarian and a bass line with notes and rests. The lyrics are: "Székelyek ká-ká-sok, táncháztól néz már, For-dulj felém ró-zsám, magad mar-adag mindjár?" and "Istenem, istenem, edes jó Istenem, Mikor lesz én nélkülem szép Szabad életem?". The score is marked with a red 'X' and a red '7'. The page is numbered '65.' in the bottom right corner. The handwriting is in cursive, and the ink is dark. The notebook has a spiral binding on the left side.

A ceruzával írt részen egy Kodály által gyűjtött dallam látható, ami megerősíti, hogy gondolkodtak azon, hogy van-e a dalnak variánsa, tehát ennél a két dalnál valószínű, hogy nem fedezték fel a hasonlóságot. Bár az is igaz, hogy a támlapon csak szövegvariánst látunk, úgyhogy lehet nem voltak annyira kiélezve a dallami variánsokra. Másrészt a változat felismerésének hiánya azért is lehet, mert a *Beteg a szeretőm...* sokkal jobban hasonlít a népdalokhoz az alkalmazkodó ritmusa miatt. Ez a dal minden bizonnyal régebb óta van hagyományos közegben és volt ideje a paraszti ízléshez idomulnia. A másik dalban sokkal több az olyan fordulat, amikor a ritmus ellentmond a magyar nyelv hangsúlyozásának, például a *Pedig szeretni én nem is tudok* sorban, ami számukra erősíthette a „*schlager*” jelleget.

A műdalok után, most áttérek az új stílusú népdalainkhoz a *Békót vertem kese lovam két lábára...* kezdetű dallal. Az stílusréteghez való tartozását előre vetíti az A A⁵ B A sorszerkezet. Hogy az új stílus melyik rétegébe tartozik, kissé nehéz eldönteni. A jellegzetes záróritmus hiányzik és a lejegyzésből nem túl egyértelmű az alkalmazkodó ritmus. Az előadásmódot nem tüntették fel, tehát akár parlando is lehet, viszont a szótagszáma 12-es, ami viszonylag magas. Ezek alapján lehetséges, hogy a második átmeneti réteghez tartozik, amelynek jellemzői a magas szótagszám, és a jellegzetes záróritmus hiánya, valamint a tempo giusto. Viszont, mivel nem lehetünk biztosak az előadásmódban a korai új stílusba is beleillik, ha ugyanezek a feltételek parlandoval társulnak.

Bé - kót ver - tem ke - se lo - vam négy lá - bá - ra,
 Ki - ve - ze - tem a te - me - tő - nek sar - ká - ba.
 Le - gelj, lo - vam, le - gelj, itt ma - ra - dok ve - led!
 Nem mesz - sze van i - de kit a szí - vem sze - ret.

A következő dal, a *Budapesti temetőn Kossuth Lajos sírja benn a legelső...* egy belső rímes 18. 16. 18. szótagszámú, A B A formájú dallam. Első ránézésre nem látszik, de ez egy új stílusú dal csonka változata. A változatokból tudjuk, hogy a dallam valójában négy soros, csak az adatközlő elrontotta és kihagyott egy sort, vagy már eredetileg is ebben a formában tanulta meg. Feltehetően a második sor hiányzik, mivel a szöveg is erre utal, valamint megtaláltam a dallam egyik variánsát a Bartók rend digitális kiadásában, amelyet Vikár Béla gyűjtött a Heves megyei Tiszapélyen.³² A szövegnek csak az első sora egyezik, a dallam viszont egyértelmű

³² <https://systems.zti.hu/br/hu/search/9650?inc=budapesti+temet%C5%91>

variáns. A lüktetésbeli különbséget nem számítom, mivel ekkor még többször megesett, hogy az új stílusú dalokat nem 4/4-ben jegyezték le. (A Cynthia által lejegyzett eredeti támlap is 2/4-ben van.) A hiányzó részekkel kiegészítve, pedig jól látszik, hogy a formája AA^5BA , valamint a szótagszáma 18. 18. 16. 18., vagyis egy kifejlett új stílusba tartozó dallam.

Nemespátró

Bu - da - pes - ti te - me - tön, Kos - suth La - jos sír - ja benn' a leg - el - sö.

Ör - mes - ter Úr, nyis - sa ki, vagy az aj - tót rög - tön ru - gom ki!

Ne si - ras - son a ba - bám, az én ked - ves, a - ra - nyos kis Ju - lis - kám!

33

Bu - da - pes - ti te - me - tő - Kos - suth La - jos fekszik al - ba leg - e - lő'.

Fe - renc Jós - kája csak szór, csak maga ha rag - szik rá de je - gye - dül. A fe - je - nél

hat hu - szár. Ki - vont kard - dal nagy fe - sze - sen áll, Há - rom - had - magy ol - da - lán,

há - rom a - rany - ot - lag van a gal - lér - ján.

A következő dallamunk az *Álmos vagyok, az éjjel nem aludtam...* szintén Dömötörfy János éneklése alapján került lejegyzésre. A kifejlett új stílusba tartozik, jellegzetes zárata, alkalmazkodó ritmusa és feltételezhetően giusto előadásmódja miatt. Strófaszerkezete $AA^5A^5_vA_v$. A harmadik sorban érdekes bővülést figyelhetünk meg, ugyanis nem az általánosan bevett szótagszámszaporítást láthatjuk, amelyben a sor közben ékelnek be új szótagokat, hanem a sor végén ismétli meg az utolsó szót. Ehhez hasonlólt láttam már máskor is például az *Erdő, erdő*,

³³ <https://systems.zti.hu/br/hu/search/9650?inc=budapesti+temet%C5%91> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 17:52

de magos... közismert szatmári dallam második versszakában: *A zsebkendőm is nála van a zsebébe, zsebébe*, de itt a toldás a meglévő ütemen belül történt meg, tehát a bővülés mellett a dal izopódikus tudott maradni, míg ebben, az *ölébe, de ölébe* betoldása két ütemnyi bővülést eredményezett, amitől a dal heteropódikus lett.

Nemespátró

1. Ál - mos va - gyok, az éj - jel nem a - lud - tam.

Ki - vi - lá - gos ki - vir - rad - tig mu - lat - tam

Jó bor mel - lett, bar - na kis - lány ö - lé - ben, ö - lé - be', de ö - lé - be

Nem jön á - lom a mu - la - tó sze - mem - re.

Ró - zsa, ró - zsa ró - zsa - fa ró - zsa, ró zsa te - a - ró - zsa le - ve - le,

Nem be - szél - tem se - je haj, nem be szél - tem a ró - zsa - mal az es - te A

Zseb - ken - dőm is ná - la van a zse - bé - be, zse - bé - be,

Visz - sza - hoz - za se - je haj, visz - sza - hoz - za ha a - kar - ja az es - te.

Az utolsó új stílusú dal, amelyet bemutatok az *Erdő, erdő, magos erdő...* Strófaszerkezete AA^5BA_v , 8-as szótagszámú, izopódikus és heterometrikus. Sorszerkezete és tempo giusto előadásmódja alapján soroltam a kifejtett új stílusba. Érdekessége, hogy az első két sorban rendszerszerűen váltakozó 4/4-es és 2/4-es ütemek a harmadik és negyedik sorban

kiegyenlítődnek folyamatos 4/4-re, amelyet úgy ér el, hogy a sor közepén lévő két negyedhangot augmentálja és két félérték lesz belőle. A negyedik sorban, pedig ritmusváltozatot figyelhetünk meg, ami úgy alakult ki, hogy a harmadik sor első két ütemének ritmusát felcserélte.

Tempo giusto Nemespátró

1. Er - dő, er - dő ma - gos er - dő.

Fel - nőtt ben - ne hat szál vcsz - szó.

Ar - ra száll a ri - gó ma - dár

Én u - tá - nam ró - zsám ne járj!

A következő dallam a *Három ágazáson foly a víz...* egy újabb darab Dömötörfy Nagy János repertoárjából, ami egy ugrós tánchoz játszott pávadallam. Elsőre nem túl egyértelmű, hiszen nincs kiírva az 1b előjegyzés és a hangkészlete mixolíd, viszont, ha jól megnézzük és eltekintünk az első sor diatónikus felfutásától és az első és harmadik sor *fi* és *ti* átmenőhangjaitól rögtön felbukkan a lá végű pentaton, kvintváltó alapidallam, amely a *Volt nekem egy kecském, tudod-e...* dallamtípusba sorolható a Dobszay-Szendrei típusrend szerint³⁴, valamint a 7 (5) 3 1 kadencia is árulkodó. A sorok elejéről hiányzó előjegyzés minden bizonnyal a terc nagymértékű felfelé intonálása miatt maradt el.

³⁴ <http://nepzeneipeldatar.hu/kereses/index.php?tid=2790>

Há - rom á - ga - zá - son foly a víz,
 Ne menj ar - ra ró - zsa, merl el - viz
 El - vit - te a cif - ra szű - rő - det,
 Ki - be ta - kar - ga - tol en - ge - met.

Az anyagban az előző dalon kívül még két dallamot találtam, amely a régi stílushoz tartozik. Az első ebből a *Nincsen a világon ennél szebb szó...*, amelyet a 18-19. századi dallamok közé soroltam.

Nemespátró
 Dömötörfy Nagy János
 sz. 1875

Pince nóta

Nin-csen a vi-lá-gon en-nél szebb szó: I - gyunk e po-hár-ból, mer' i - gen jó!
 Tor-ka - in - kat é - de - sít - se, gé - gé - in - ket ned - ve - sít - se, hajtsd, paj - tás, hajtsd!
 Ott a ked-ves ba-rá - tod-nak eb-ből ne is hagyj! Haj - rá - rá! Haj - rá - rá!
 Én is mon-dom, ne ki-a-bál-jon e-gész-sé-gé-re! Ez a jó vő-rös-bor! A bu-csa-i bor!
 Ez a jó bor tes - sék, Jé - zus dí - csér - tes - sék, mind-ő - rök - ké!

Több műdalos jellegzetesség van benne, mint például az első sorban lévő dúr skálamenet és a második és harmadik sor szekvenciái. Mégis azért soroltam a népdalok közé, mert az ivódalokra sokszor jellemzőek a műzenei fordulatok, ezen kívül, pedig megtaláltam Olsvai Imre 1961-es gyűjtésében a dal változatát, szintén Nemespátróról.

Nin - csen a vi - lá - gon en - nél szebb szó,
I - gyunk az ö - veg - ből, mer i - gen jó!
Tor - ka - in - kat é - ke - sit - se, gé - ge - in - ket ned - ve - sit - se, Hajtsd, paj - tás, hajtsd!
A te ked - ves ba - rá - tod - nak eb - ből ne is hagyj!
Haj - rá - rá! Haj - rá - rá!
Én is mond - tam né - ki - c vál - jon e - gész - sé - gé - re
Ez a jó vő - rös bor. A bu - csa - i - i bor
Ez a jó bor tes - sék, Jé - zus di - csér - tes - sék, mind - ő - rök - ké!

A két változat nagyon hasonló mind szövegében, mind dallamában. Apró különbség, hogy az első két ütemben az újabb változatban az alaphangot használja az énekes a felső oktáv helyett, valamint az ötödik ütemben és az *Ez a jó vörös bor* résznél (1948: 15. ütem, 1961: 19. ütem) is van egy-egy hangnyi különbség. A legnagyobb eltérés az *Én is mondtam* szövegű ütemekben (1948: 12. ütem, 1961: 14. ütem) van.

A szövegük is szinte teljesen ugyanaz, kivéve az előbb említett *Én is mondtam* folytatásában, de az 1948-as változat *ne kiabáljon egészségére* nagy valószínűséggel elhallás, hiszen nem magyarok gyűjtöttek és nagyon hasonlít a *nékie, váljon egészségére* szövegfordulathoz, valamint nincs is túl sok értelme. Ezen kívül csak a dalok elején lévő pohár és üveg közötti különbség marad, amely mondhatni részletkérdés.

Mikor az előző dallamváltozatot találtam, felfedeztem egy olyan felvételt is, ahol a dallam *Hajrá-rá, hajrá-rá...* kezdetű második részét a *Meredek a pincegádor* kezdetű korábban

³⁵ <https://zti.hungaricana.hu/hu/30666/> Utolsó megtekintés: 2024. 11.23. 17:46
A digitális kottát csinálta BF a közreadott kézirat alapján.

bemutatott dallammal énekelte egybe az énekes oly módon, hogy előbb elénekelte a *Meredek a pincegádort* és után jött a *Hajrá-rá*, majd újabb szövegrészek különböző dallamokkal majd újra a *Hajrá-rá*. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy ez az utótag refrénként is funkcionálhat egyes esetekben.³⁶

Az utolsó dallamunk a *Mikor az Úristen a zsidókat...* egy recitatív dallam, amelynek második felét már tempo giusto előadásmódban szólaltatta meg Dömötörfy Nagy János. A dal eleje mindenképp az egyházi gyakorlatból átvett recitáció, valószínűleg egy olvasmány, vagy zsoltártónus variációja.

Parlando, recit. Nemespátró

1. Mi-kor az Úristen a zsi - dó - kat, E - gyip - tom - ból ki - ve - zet - te,
A legmagasabb hegy - re ő - ket föl - ve - zet - te
Kér - di tő - le a zsi - dó, mi - cso - da er - dó ez?
De nagy zaj van ben - ne!
Ta - lán az én ró - zsám lo - vat hajt be - lö - le,
Ta - lán az én ró - zsám lo - vat hajt be - lö - le.

tempóban

2. Hadd hajt - son, hadd hajt - son, majd meg - fi - zet ér - te,
Mert a pi - ros haj - nal ti - la - lom - ba ér - te,
Mert a pi - ros haj - nal ti - la - lom - ba ér - te.

³⁶ <https://zti.hungaricana.hu/hu/30636/> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 23. 18:36

A dal recitatív része felkeltette az érdeklődésemet és utána néztem különböző olvasmány- és zsolnártónusoknak és a Rajeczky Benjámintól szerkesztett Magyarország zenetörténete I. Középkor című könyvben találtam egy kottát, amely az olvasmánytónusokat szemlélteti.³⁷

38

Modus cantandi Accentu Ordinis hoc modo:

Qui cupit religionis accentu can - ta - re, taliter can - ta - bit : primi
commatis finem ele - va - bit, secundi de - pri - met, tertii quoque
ele - va - bit, quarti pariter de - pri - met, et sic per con - se - quens
usque ad pe - ri - o - dum, periodum autem ta - li - ter fa - ci - et.
Quod si interrogatio fu - e - rit, taliter e - am can - ta - bit? Si fuerit in fine
com - ma - tis dictio unius syl - la - bae, tunc eam elevabit sic,
si autem in pe - ri - o - do, tunc e - am tol - let sic. . . . ut autem accentus
noster semper videatur gra - vis, semper lente can - ta - bit, periodos autem recta fa - ci - et.

A kotta pirossal kiemelt részében egy nagyon hasonló tónust találtam, ami szerintem teljes mértékben lehetett a dal recitatív részének alapja. Ezt a dallamformulát a kérdések olvasásakor alkalmazták a középkori templomokban a latin szöveg elmondása szerint. (Quod si interrogatio fuerit, taliter eam cantabit? = Ha kérdés következik azt így énekelje?) A dal többszöri kvintről a tuba hangra való felugrása minden bizonnyal onnan ered, hogy a mondat végén a tenor alatti

³⁷ https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_65/?kiadvany_oldal_mod=1#m200mz1_s7-8 Utolsó megtekintés: 2024. 11. 23. 19:25

Rajeczky Benjámintól (szerk.): Magyarország zenetörténete I. Középkor. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017. VII. fejezet. Gregorián műfajok

³⁸ https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_65/?kiadvany_oldal_mod=1#m200mz1_s7-8 u.o. Utolsó megtekintés: 2024. 11. 23. 19:25

kvintre kell megérkezni, ahogy a kézzel jelölt kottarészlet mutatja. (Periodum autem taliter faciet. = A mondatot pedig így zárja le!) Mivel a kérdés előtti mondat végén megjelent ez a kvint, teljesen elképzelhető, hogy az előző mondat vége és az új mondat eleje összemosódott. Valamint a zsoltártónusokban is nagyon gyakori a tubára való fellépés az ének kezdetén, vagyis ebből a gyakorlatból is jöhetett. A népi tónus végén lévő, tenorra való visszalépés is származhat ebből a keveredésből, ugyanis a mondatok elejét mindig a tubán kezdték és ez olvadhatott össze a kérdő mondat végével. A középkori iskolai versmondó és memóriafejlesztő gyakorlatokban és liturgikus alkalmazásban természetes (volt) a kvartlépésű olvasmánytónus (lekciótónus) alkalmazása. Ilyen jellegű recitálást a bukovinai székelj betlehemes játékokban is találhatunk³⁹.

A sorok második felének dallammintája minden bizonnyal a gregorián 8. zsoltártónusból származhat.⁴⁰ Jelen dalban a vallásos jelleg teljesen megszűnt, csak a dallamformulák őrzik a gregorián zeneiség emlékét.

³⁹ Tari Lujza: *Bukovinai székelj betlehemesek*. Budapest, 2006.

⁴⁰ Zenetörténeti példa a *Pálos Cantuale* lapjairól: *Magyarország zenetörténete I. Középkor*. Szerk. RAJECZKY Benjamin. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 300, nr. 21. kottapélda, 8. tónus. Letölthető: https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_65/?kiadvany_oldal_mod=1#m200mz1_s7-8 Utolsó megtekintés: 2024. 12. 20.

Összegzés

A bevezetésben feltett kérdéseimre megtaláltam a választ. Miért jött Cynthia Magyarországra és miért érdekelte a népzene? A zene szeretete és az új és izgalmas dolgok iránti kíváncsisága tette őt nyitottá, hogy ezzel a kis közép-európai néppel foglalkozzon. Bartók és Kodály művein keresztül ragadta meg a magyar zene és nem tudott ellenállni ennek a vonzásnak. Mikor pedig már hazánkban volt, a tanulmányait mindenhol átszövő népzene szépsége hívta, hogy ő is hozzátegyen valamit ennek – az egyes kutatók szerint – történelmi, mások szerint társadalmi jelenségnek tartott csodának a megismeréséhez, amiből ő mindössze annyit látott, hogy ott kell kutatni, ahol még van adatközlő és aki kitartóan keres az talál. Cynthia pedig talált.

Első gondolatom az volt, hogy bemutatom az összes anyagot és összehasonlítom a legkorábbi és legkésőbbi nemespátrói gyűjtésekkel, viszont időközben rá kellett jönnöm, hogy ebbe a dolgozatba ez nem fog beleférni. De nem tettem le erről a gondolatról, annál is inkább, mert Dr. Héjja Bella tanárnővel azt tervezzük, hogy a Cynthia, Pat és Ron által összegyűjtött összes dalt kiadjuk és a nagyközönség rendelkezésére bocsátjuk, hogy mindenki megismerhesse őket és azt, amit elértek.

A nemespátrói dallamanyag feltérképezése után elmondhatom, hogy Cynthia Jolly munkája nagyon is hasznos volt. Nem a felgyűjtött anyag sokaságában, újdonságaiban vagy stílusrétegeinek sokszínűségében találhatjuk meg ennek a gyűjtésnek a jelentőségét, hanem abban, hogy megismerhettünk egy új gondolkodásmódot. Cynthia Jolly a magyar kutatóktól eltérő látószögből mutatja be, a számunkra már jól ismert kis somogyi falut és bebizonyítja, hogy a kitartó munka és a türelem meghozza gyümölcsét. Minden kutatóról elmondhatjuk ezt, akár magyarokról, akár külföldiekről van szó, de a mi három angolunk a nyelvi és kulturális különbségek dacára is ki tudtak tartani, ami valljuk be, nem a legegyszerűbb feladat.